

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ГНУЧКИХ НАВИЧОК

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE STUDY OF THE CONCEPT “SOFT SKILLS”

У статті розглянуто зміст поняття гнучких навичок (soft skills). Проаналізовано зарубіжні та українські джерела із зазначеної проблеми. Розкрито основні підходи до визначення ключових складників гнучких навичок. Описані історія виникнення поняття «soft skills», дослідження науковців, які вивчали цей феномен, сфери застосування цих навичок. Розкриті компоненти гнучких навичок та висвітлено дослідження впливу таких навичок на професійний розвиток особистості. Акцентовується увага на викликах для системи загальної середньої освіти у формуванні потенціалу країни, а саме розробці нової моделі соціально-психологічних якостей та вмінь учня як майбутнього конкурентоспроможного фахівця. Вказано про важливість створення умов для навчання впродовж життя за допомогою різних форм неформальної освіти, які сприяють якісній самореалізації особистості та корисному внеску в розвиток своєї держави. Стаття описує історію виникнення поняття «soft skills», яке з'явилося наприкінці 50-х років минулого століття у військовій справі у Сполучених Штатах Америки. З цього періоду виникає інтерес до цього феномену, який поступово вивчається вченими в різних країнах і щодалі охоплює різні сфери діяльності людини. Із середини XX століття розвиток soft skills активно впроваджується не тільки у військову сферу, а й у психологію з метою формування індивідуально-психологічних властивостей особистості. Згодом вони стають актуальними і в бізнес-сфері. Багато наукових праць зарубіжних учених з'являється в цей період, де намагаються узагальнити характерні особливості цього феномену. Про важливість розвитку soft skills свідчать результати численних досліджень, які висвітлені в публікації, до прикладу наведені результати Гарвардського університету, Стенфордського дослідницького інституту та інших результатів наукових досліджень різних країн, проведених як у наукових установах, так і в комерційних організаціях. В роботі висвітлено поняття «soft skills» з точки зору українських учених, хоча і вважається, що це поняття є децю новим для України та перебуває в процесі вивчення. Також українські дослідники вивчають можливість для розвитку гнучких навичок дітей у системі освіти. В матеріалі зазначено, який саме спектр можливостей на сьогодні існує в Україні для особистісного та професійного розвитку через систему неформальної освіти. Українські і зарубіжні вчені акцентовують увагу на необхідності формування у студентів закладів вищої освіти об'єктивного сприйняття розвитку власних soft skills для майбутньої професійної кар'єри.

Ключові слова: підлітковий вік, гнучкі навички, soft skills, hard skills, м'які навички, комунікація, емоційний інтелект, особистісний розвиток підлітків.

The content of the concept of soft skills is considered in the article. Foreign and Ukrainian sources on the specified problem

were analyzed. The main approaches to determining the key components of soft skills are revealed. The history of the emergence of the concept of soft skills, the research of scientists who studied this phenomenon, the areas of application of these skills are described. The components of flexible skills are revealed, and experiments on the influence of these skills on the professional development of the individual are highlighted. Attention is focused on challenges for the system of general secondary education in the formation of the country's potential, namely the development of a new model of social and psychological qualities and skills of a student as a future competitive specialist. The importance of creating conditions for lifelong learning with the help of various forms of non-formal education, which contribute to high-quality self-realization of the individual and useful contribution to the development of one's country, is indicated.

The article describes the history of the emergence of the concept of soft skills, which appeared in the late 50s of the last century in military affairs in the United States of America. Interest arises from this period in this phenomenon, which is gradually being studied by scientists in different countries and continues to cover various spheres of human activity. Since the middle of the 20th century, the development of soft skills has been actively implemented not only in the military sphere, but also in psychology with the aim of forming individual psychological properties of a person. Over time, they become relevant in the business sphere as well. The is a many scientific works of foreign scientists appear in this period, where they try to generalize the characteristic features of this phenomenon. The importance of the development of soft skills is evidenced by the results of numerous studies highlighted in the publication, for example, the results of Harvard University, the Stanford Research Institute, and other results of scientific research in various countries, conducted both in scientific institutions and in commercial organizations. The paper highlights the concept of soft skills from the point of view of Ukrainian scientists, although it is believed that this concept is somewhat new for Ukraine and is in the process of being studied. Ukrainian researchers are also studying the possibilities for developing children's flexible skills in the education system. The material indicates the range of opportunities currently available in Ukraine for personal and professional development through the system of informal education. Ukrainian and foreign scientists emphasize the need to form in students of higher education institutions an objective perception of the development of their own soft skills for a future professional career.

Key words: adolescence, flexible skills, soft skills, hard skills, soft skills, communication, emotional intelligence, personal development of teenagers.

УДК 159.96
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.70.35>

Тарасенко О.А.
аспірантка
Інститут психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних
наук України,
практичний психолог Київського палацу
дітей та юнацтва

Постановка проблеми. В умовах сучасності в різних сферах діяльності все більше уваги викликають особистісні компетентності людини у системі міжсуб'єктної взаємодії. Поняття «soft skills» («м'які» або «гнучки» навички) стає більш актуальним на ринку праці. Роботодавці, шукаючи своїх потенційних працівників, звертають увагу на ступінь розвитку гнучких навичок кандидата на рівні з професійними якостями «hard skills» («тверді» навички). Проблема «soft skills» викликає цікавість у психології, педагогіці, бізнесі; науковці досліджують це питання, щоб зрозуміти, який вплив мають такі навички на якість життєдіяльності людини та користь від них.

Мета дослідження – визначити поняття «soft skills» за допомогою аналізу української та зарубіжної літератури, розкрити підходи до визначення ключових складників цього поняття.

Методи дослідження: теоретичний аналіз, систематизація наукової психологічної літератури з поставленої мети дослідження.

Виклад основного матеріалу. На систему загальної середньої освіти покладена важлива місія у формуванні потенціалу країни для забезпечення якісної базової освіти та подальшого розвитку вітчизняного ринку праці сучасними, креативними, якісними фахівцями. Реалії сучасної освіти стикнулися з проблемою, коли у різних сферах професійної діяльності знання, уміння та навички швидко застарівають, що суттєво ускладнює процес подальшої трудової діяльності молоді. Тому для системи освіти актуальним викликом є формування нової моделі соціально-психологічних якостей та вмінь учня як майбутнього конкурентоспроможного фахівця; створення умов для самостійного навчання впродовж усього життя через різні форми неформальної освіти, для розвитку соціально-психологічних умінь, що сприяють діям в умовах невизначеності та формуванню компетенцій для вирішення нестандартних завдань тощо. Також варто зазначити, що стрімкий розвиток інформаційних технологій, збільшення варіативності способів комунікації у сфері ділових відносин й ефективне виконання професійних завдань потребують досить високого рівня розвитку soft skills у представників будь-яких професій. З чого можна зробити висновок, що гнучкі навички soft skills та їх розвиток є важливими у формуванні нового покоління, якому притаманні ціннісні якості, які відповідають сучасним викликам життєдіяльності людини, зокрема сфери її професійної діяльності. Найбільш цінним у реаліях сьогодення стає фахівець, який швидко реагує на зміни, проявляє гнучкість до нових умов, вміє знаходити нестандартні рішення у вирішенні проблем та втілювати плани в реальність [1].

Поняття soft skills і hard skills з'явилися наприкінці 50-х років минулого століття у військовій справі у Сполучених Штатах Америки. У 1959 році дослідники, розробляючи науково обґрунтований підхід до підготовки військовослужбовців, виявили, що

важливими для них є як професійні навички (hard skills), так і універсальні компетенції (soft skills). Сутність відмінностей між soft і hard skills описана в доктрині «Системи проєктування військової підготовки» 1968 року, а саме: hard skills є навичками роботи переважно з машинами, soft skills – це навички роботи з людьми і паперами. Ці терміни з військової справи були запозичені і використовувалися в психології, сфері бізнесу, а нині набувають поширення як тренд у реалізації компетентнісного підходу в навчанні. В англійській мові термін «skill» визначається ширше, ніж значення самого слова навичка, залежно від контексту має формулювання: компетенція, здатність, уміння. Із середини XX століття розвиток soft skills активно впроваджується не тільки у військову сферу, а й у психологію з метою формування індивідуально-психологічних властивостей особистості. Згодом вони стають актуальними і в бізнес-сфері. Багато наукових праць зарубіжних учених з'являється в цей період, де намагаються узагальнити характерні особливості цього феномену [8; 9; 10; 11].

У 1996 році вийшла у світ книга американського психолога, відомого наукового журналіста D. Goleman «Емоційний інтелект». Дослідник вивчає проблему лідерства, впливу емоційного інтелекту на професійне зростання, творчу та соціальну діяльність людини як важливого компонента «soft skills». Згодом у роботах акцентується увага на феномені емоційного лідерства як мистецтві управління людьми на основі емоційного інтелекту [12].

З кінця XX століття відбуваються зміни в освіті з фокусом уваги на розвиток особистості, на її творчу ініціативу, конкурентоздатність та самостійність. Дж. Равен у роботі «Компетентність у сучасному суспільстві» визначає якості, необхідні керівнику будь-якої сфери професійної діяльності. Автор визначає перелік компетентностей та особистісних якостей, серед яких найбільш дієві: здатність проявляти ініціативу та нести відповідальність; помічати проблеми в колективі, аналізувати нестандартні ситуації та вибирати ефективні шляхи їх вирішення; самостійність, оригінальність, критичність мислення, генерування нових ідей та інновацій і готовність їх використання для досягнення мети; здатність до сумісної роботи в команді; здатність мотивувати людей до взаємодії, слухати інших та брати до уваги різні пропозиції команди. Автор акцентує увагу на необхідності емоційного складника в діяльності керівника. Високий рівень емоційного інтелекту допомагає будувати успішну кар'єру, бути продуктивним, згуртувати команду та залишатися вмотивованим. Також, на думку автора, важливими є вміння досліджувати та знаходити можливості для нових досягнень колективу. Зазначені компоненти змістовно розкривають вимоги до характеру мислення, емоційного інтелекту, комунікаційних якостей, допомагають краще зрозуміти зміст «soft skills». Досвід лідерів різних галузей – від менеджерів до стажерів – дозволяє зробити висновки, що для успіху в про-

фесійній діяльності будь-який фахівець має опанувати два види навичок: професійні (hard skills) та гнучкі навички (soft skills). Модель «soft skills» відображає набір універсальних компетенцій для більшості професій, що спрямовані на вирішення професійних завдань, сприяють підвищенню ефективності роботи команди, досягненню стратегічних цілей організації. Гнучкі навички взаємопов'язані з індивідуальними властивостями особистості й адаптуються під конкретну ситуацію. Ці уміння формуються як у системі формальної освіти, так і неформальної та інформальної підготовки з опорою на власний життєвий досвід. На сьогодні в Україні наявний широкий спектр можливостей для особистісного та професійного розвитку через систему неформальної (тренінги, майстер-класи, семінари, курси, відеолекції тощо) та інформальної освіти (тематичні лекції, відеоуроки, коучинг тощо) [13].

Про важливість розвитку soft skills свідчать результати численних досліджень. До прикладу, Гарвардський університет на основі проведених досліджень зазначає, що 80% досягнень у кар'єрі фахівця залежать від м'яких навичок і тільки 20% – професійних. Результати іншого дослідження, проведеного Стенфордським дослідницьким інститутом спільно з Carnegie Mellon Foundation серед керівників компаній зі списку Fortune 500, підтверджують, що сталий успіх у роботі на 75% зумовлений розвитком soft skills і лише на 25% – hard skills. У 16 європейських країнах було проведено дослідження, яке показало, що 93% роботодавців вважають м'які навички настільки ж важливими для ефективності працівника, як і його професійні навички. Американська корпорація Google поставила за мету визначити найефективніші команди у своїй структурі та дізнатись, що саме впливає на успішність такої команди. Цікаво, що на результативність команд впливав саме високий рівень розвитку м'яких навичок кожного члена команди [14; 15].

В Україні поняття «soft skills» є досить новим явищем. У навчальних програмах більшості українських закладів середньої та вищої освіти передбачені заняття та навчальні курси, які орієнтовані здебільшого на здобуття загальних та фундаментальних знань, а саме у закладах вищої освіти передбачається опанування професійних знань та умінь, тобто «hard skills». Водночас розвитку таких навичок, як комунікабельність, гнучкість і критичність мислення, організованість, відповідальність, здатність працювати в команді, які належать до «soft skills», не приділяється достатньої уваги. Для майбутньої професійної кар'єри формування «soft skills» є особливо значимим, адже значна кількість професій потребують високого рівня розвитку соціально-психологічних компетенцій, таких як володіння комунікативними навичками, вміння аналізувати інформацію, знаходити компроміс, формулювати власну думку, аргументувати її тощо. Наявність сформованих «soft skills» сприяє успішному особистісному та професійному ста-

новленню. Питання розвитку «soft skills» як важливого складника конкурентоспроможності майбутнього фахівця розглянуті у дослідженнях О. Кохан, Т. Волошиної, О. Глазунової, І. Зайцевої, Н. Длугунович, В. Корольчук, І. Паславської та багатьох інших [2].

Українська дослідниця Н. Длугунович вважає, що поряд з професійними навичками студентам необхідно розвивати і м'які навички, до яких вона відносить особисту ефективність, управлінські та стратегічні навички. У роботах індійського науковця V. Saravanan відзначається важливість формування у студентської молоді навичок критичного мислення та управління інформацією. Хорватські вчені M. Kalauz, G. Hudec та V. Kirinic акцентують увагу на необхідності формування у студентів закладів вищої освіти об'єктивного сприйняття розвитку власних «soft skills» для майбутньої професійної кар'єри. Дослідники стверджують, що «soft skills» ґрунтуються на поєднанні когнітивних та метакогнітивних навичок, інтелектуальних, міжособистісних та практичних здібностей студентів та вдало поєднуються з наявними у них професійними навичками, що додає додаткову цінність майбутньому фахівцеві. Вважається, що розвиток лінгвістичних навичок та soft skills у випускників закладів вищої освіти значно сприяє не лише в пошуку роботи, але й в підвищенні обізнаності про себе і культурні відмінності на нових робочих місцях [3; 4; 5].

Звернемо увагу на підлітковий вік і його перспективи для розвитку гнучких навичок особистості. В роботах Л. Дзюбо підлітковий вік розглядається як період нових можливостей самодетермінації особистості. Підвищення вимог до системи освіти потребує від учнів більш високого освітнього рівня, певних особистісних умінь, зокрема вміння адаптуватися та бути психологічно готовими до нових освітніх і життєвих викликів. Найважливішим завданням сучасної школи є виховання особистості, здатної до самовдосконалення, самодетермінації, саморозвитку. Саме ці уміння входять до переліку гнучких навичок. У підлітковому віці дитина здатна усвідомлено ставити перед собою цілі і досягати їх, у тому числі цілі саморозвитку. Характерною особливістю самостійності підлітка є те, що, ставлячи перед собою мету, він усвідомлено її втілює, до того ж самостійно визначаючи шляхи досягнення свого задуму. Низка досліджень особливостей розвитку підлітків, проведених українськими і зарубіжними вченими, свідчить, що розумовий, психофізичний, емоційний, соціальний розвиток у перехідному періоді 10–12 років має ґрунтовний вплив на подальший процес дорослішання особистості. Із вищезазначеного можна припустити, що підлітковий вік є досить перспективним періодом для формування гнучких навичок особистості у системі освіти [7].

У своїх дослідженнях Р. Qizi зазначає, що м'які навички залежать від інтелекту людини і мають насамперед когнітивний характер, та оцінює їх як

складний процес, який не піддається традиційному підходу [16].

На важливості «soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій акцентує у своїх роботах С. Наход. Він розглядає «soft skills» як здатність особистості діяти у мінливих ситуаціях, спираючись на власні уміння, досвід та інтуїцію [6].

К. Коваль вважає, що застосування таких навичок використовується не тільки в професійній сфері діяльності людини. На думку дослідника, м'які навички включають у себе переважно міжособистісну взаємодію, тому можуть бути застосовані в різних сферах, що робить їх універсальними [17].

Дослідження Л. Іванової та О. Скорнякової визначили компетенції, важливі для конкурентоспроможності на ринку праці. Індивідуальні якості: відповідальність, цілеспрямованість, стресостійкість, уважність, самостійність у прийнятті рішень, витривалість, наполегливість, старанність, ініціативність, амбіційність. Професійно-важливі якості: бажання досягати успіху, прагнення до сталого розвитку, креативність, гнучкість мислення, критичне мислення, мобільність, готовність до ризиків, здатність працювати в команді, організаторські та лідерські здібності [20].

Можна зазначити, що дослідження такої проблеми ще не мають єдиного визначення поняття гнучких навичок. Проте кожен учений характеризує його виходячи з поставлених конкретних завдань свого дослідження.

На нашу думку, поняття «гнучкі навички» – це сукупність особистих якостей, які допомагають у вирішенні повсякденних завдань, взаємодії з іншими людьми, сприяють адаптивності особистості у різних сферах життєдіяльності. Це саме ті навички, які допомагають знаходити спільну мову з іншими людьми та ефективно комунікувати; працювати в команді; знаходити рішення в конфліктних ситуаціях; розпізнавати емоції свої та інших людей та вдало управляти своїм спектром емоцій; бути стійким і гнучким одночасно у сучасних реаліях, відкритим до нових ідей та постійно вчитися для гармонійної та ефективної самореалізації в професійній і особистій сферах життя.

Здійснюючи аналіз та узагальнення зазначених характеристик, спробуємо виокремити найважливіші складники поняття гнучких навичок:

– Комунікативний складник. Проявляється як спосіб міжособистісної взаємодії. Ефективна комунікація пов'язана з розвитком у людини комунікативної компетентності – здатності виражати думки, почуття та факти в усній та письмовій формах, а також ефективно комунікувати у різних соціальних сферах.

– Емоційний інтелект. Вміння розуміти власні емоції та керувати ними, що важливо для побудови міцних стосунків.

– Критичне мислення. Незалежно від підходів до тлумачення самого поняття вчені розглядають його як послідовність розумових дій, метою яких

є з'ясування відповідності отриманої інформації з прийнятими фактами. Основними елементами критичного мислення можна виділити: вміння знаходити зв'язки між твердженнями, аргументами; вміння оцінювати переконливість доказів та надійність тверджень; вміння аргументації; вміння робити висновки, виявляти невідповідність інформації. Р. Facione визначає критичне мислення як цілеспрямоване, саморегульоване судження, в результаті якого відбувається аналіз, оцінка та висновки [18].

– Співробітництво. Вміння працювати в команді, ефективно співпрацювати з іншими людьми, ділитися знаннями та досвідом, проявляти гнучкість у вирішенні проблем та досягати спільних цілей. Уміння працювати разом – це навичка, яка дуже цінується роботодавцями [19].

В основі співробітництва лежить уміння чути інших людей, сприймати інакше бачення ситуації, звертатися за допомогою та надавати її за потребою. В процесі командної роботи важливо вміти зберегти свою індивідуальність та при цьому робити особистий вклад у спільну діяльність, об'єктивно визначати, аналізувати й оцінювати колективний результат.

– Креативність. Здатність генерувати нові ідеї, мислити нестандартно у вирішенні проблем та вдосконалювати наявні процеси. Креативне або інноваційне мислення, за визначенням Р. Facione, – мислення, яке приводить до нових ідей та нових підходів. Результати творчого мислення ми бачимо і в мистецтві, і в прикладних науках, і в міжособистісній взаємодії людини та в інших сферах професійної діяльності, що спонукає до нових нестандартних рішень [18].

– Резильентність. Вміння, що дозволяють орієнтуватися в змінах, швидко навчатись нового, проявляти гнучкість та пристосовуватися до змін.

– Наполегливість. Вміння ставити перед собою цілі, попри труднощі, досягати бажаного.

– Відповідальність. Вміння дотримуватися взятих на себе зобов'язань та відповідати за свої дії та вчинки.

– Тайм-менеджмент. Вміння ефективно розподіляти свою діяльність, виконувати заплановані справи вчасно.

Висновки. Досліджуючи різні підходи українських та зарубіжних вчених до визначення поняття та розуміння складників soft skills, можна дійти висновку, що принципових відмінностей між ними немає. Основу всіх моделей soft skills становлять комунікативний, емоційний компоненти, соціальні та особисті якості, що визначають особливості мислення людини.

Перспективи подальших досліджень. Виходячи з досліджень учених вбачаємо доцільним формування soft skills у системі шкільної та позашкільної освіти, які розвинути здатність дитини до толерантної та ефективної взаємодії з однолітками та дорослими, основою яких є повага і довіра як до себе, так і до іншої людини. Комплекс вмінь з пере-

ліку гнучких навичок сприятиме налагодженню гармонійної комунікації підлітка у соціумі; стане міцною основою для особистісного розвитку підлітка та успішної професійної самореалізації в подальшому дорослому житті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Черушева Г.Б. Концептуальні підходи до визначення «soft skills» у сучасних моделях управлінської компетентності. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. № 1 (28). 2023.
2. Кохан О.М. Soft skills як необхідний компонент конкурентоспроможності майбутніх фахівців. «Soft skills – невід’ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентів у XXI столітті». Київ : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2020. С. 43–45.
3. Длугунович Н.А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ фахівців. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 6. С. 239–242.
4. Saravanan V. Sustainable employability skills for engineering professionals. *The Indian review of world literature in English*. 2009. 5 (II).
5. Kalauz M., Hudec G., Kirinic V. Soft skills perception among students: importance and performance. *Central European conference on information and intelligent systems*. 2015. P. 89–95.
6. Наход С.А. Значущість «soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. № 63. С. 131–135. URL: https://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_5_2018_63_32 (дата звернення: 12.12.2024).
7. Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі : колективна монографія. / Максименко С.Д. та ін. ; за редакцією Максименка С.Д. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. С. 314–334.
8. Soft skills. М'які навички для успішної кар'єри майбутнього. 2021. URL: <https://is.gd/D51kTU> (дата звернення: 15.11. 2024).
9. Lippman L.H., Ryberg R., Carney R., Moore K.A. Workforce connections: key “soft skills” that foster youth workforce success: toward a consensus across fields. Washington, DC : Child Trends, 2017. 57 p.
10. Lucas B., Claxton G., Spencer E. Progression in student creativity in school: first steps towards new forms of formative assessments: education working papers, 2013. 86 p.
11. Paajanen G. The EI measures the personality characteristics behind productive job behaviour. Employment inventory reports, technology-based solutions. Personnel decisions. Inc. New Jersey, 1992. 95 p.
12. Goleman D., Boyatzis R., McKee E. Emotional leadership: the art of managing people based on emotional intelligence. Alpina Business Books, 2008. 352 p.
13. Raven J. Competence in modern society: its identification, development and release. New York : Royal Fireworks Press, 1997. 396 p.
14. Pellegrino J.W., Hilton M.L. Board on testing and assessment and board on science education, division of behavioral and social sciences and education. Washington, DC : The National Academies Press. 2019. 257 p.
15. Hilton M.L. Board on science education, center for education, division of behavioral and social sciences and education. Washington, DC : The National Academies Press. 2010. 134 p.
16. Qizi P. Development of soft skills in higher education. *Universal Journal of Educational Research*. 2020. № 8. P. 1916–1925.
17. Коваль К.О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького національного технічного університету*. 2015. № 2. С. 162–167.
18. Facione P.A. Think critically, pearson education: englewood cliffs. NJ. 2015. 526 p.
19. Гапара А.В. Формування “soft skills” студентів університету – перспективний напрям підвищення якості вищої освіти. *Економічний вісник університету*. № 47. С. 46–52.
20. Іванова Л.В., Скорнякова О.В. «Soft skills» як важлива складова конкурентоспроможності фахівця з інформаційних технологій. *Молодий вчений*. 2018. № 12. С. 83–87.